

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het mooiste meisje aan boord (1894) van Henriëtte Wilhelmina Beijerinck: een unieke roman uit de Ferdinand Postma Bibliotheek (Potchefstroom)

Veer, C.B. van 't

Citation

Veer, C. B. van 't. (2024). Het mooiste meisje aan boord (1894) van Henriëtte Wilhelmina Beijerinck: een unieke roman uit de Ferdinand Postma Bibliotheek (Potchefstroom). *Tn&a Tydskrif Vir Nederlands En Afrikaans*, 30(2), 29-44. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3765755>

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3765755>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het mooiste meisje aan boord (1894) van Henriëtte Wilhelmina Beijerinck
Een unieke roman uit de Ferdinand Postma Bibliotheek
(Potchefstroom)

Coen van 't Veer

Het mooiste meisje aan boord (1894) by Henriëtte Wilhelmina Beijerinck. A unique novel from the Ferdinand Postma Library (Potchefstroom)

The Ferdinand Postma Library in Potchefstroom holds the world's only copy of an extraordinary book. Het mooiste meisje aan boord (1894) by H.W. Beijerinck is a unique novel in terms of content. In fact, the text positively represents a Javanese njai (concubine), something unique to Dutch colonial literature set in the former Dutch East Indies. The positive dissenting voice that emerges from Het mooiste meisje aan boord is an important corrective to the image of the njai that emerges from other Dutch colonial novels, in which the njai is presented negatively without exception. The book has been republished in 2023 as a tribute to the nameless njais.

1. Inleiding

Het boek *Het mooiste meisje aan boord*. Oorspronkelijke roman uit het Indische leven (1894) van Henriëtte Wilhelmina Beijerinck (1836–1906) was lange tijd zoek. Enkele jaren terug dook een exemplaar ervan op in de Ferdinand Postma Library van Potchefstroom (Zuid-Afrika).¹ Het zeldzame boek van deze tot nog toe onbekende schrijfster bleek een zeer bijzonder verhaal te bevatten.²

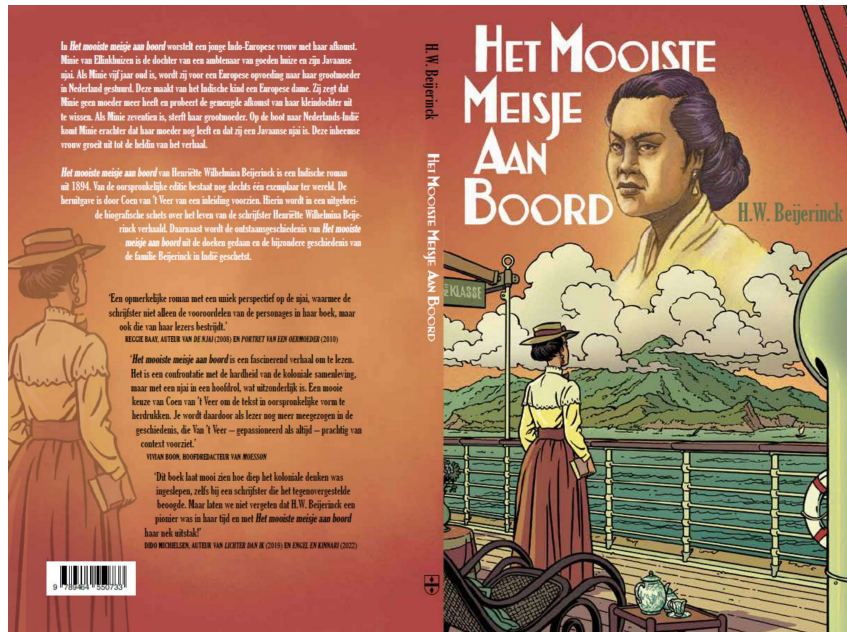
Het mooiste meisje aan boord is geen literair meesterwerk. Al vertelt Henriëtte Wilhelmina Beijerinck beslist een meeslepende geschiedenis, ze was geen groot schrijfster. Dat verklaart dat de pers indertijd slechts matig enthousiast was over haar boek. Zo schreef een recensent van *Het Vaderland*: ‘Het is een eenvoudig, een beetje gerekt verhaal, dat geen diepen indruk maakt, maar zich wel lezen laat.’ (*Het Vaderland*, 5 december 1894).

Een criticus van *Noord en Zuid* vond dat de personages te weinig tot leven kwamen en dat Beijerincks techniek en opzet van de roman te wensen overlieten. Deze recensent schreef met een ondertoon van verbazing over ‘de vreemde verhoudingen in Minies ouderlijke huis’ (Seyne Kok van der Mate, 1895: 380).

Dat laatste heeft te maken met de bijzondere inhoud van Beijerincks roman. De hoofdpersoon daarvan is een jonge Indo-Europese vrouw die worstelt met haar identiteit. Haar moeder is een naamloze Javaanse njai. Njais, de ‘huishoudsters’/concubines van veel Europese mannen in de kolonie, werden in de koloniale tijd

volkomen gemarginaliseerd.³ In *Het mooiste meisje aan boord* krijgt deze njai echter niet alleen een stem, maar zelfs de rol van heldin. Hiermee is dit boek de eerste Nederlandstalige roman voor volwassenen waarin een njai op een positieve wijze wordt uitgebeeld.

Het unieke, afwijkende perspectief op de koloniale verhoudingen maakt *Het mooiste meisje aan boord* tot een emancipatoir keerpunt in de Nederlands-Indische literatuur. De heruitgave uit 2023, met de prachtige cover van beroemde Indische illustrator Peter van Dongen, is dan ook een literair eerbetoon aan de njai, een *hormat* aan de vaak naamloze voormoeders van veel Nederlanders en Indonesiërs met een Indo-Europese afkomst.

Figuur 1: De cover van de heruitgave van *Het mooiste meisje aan boord*, ontworpen door Peter van Dongen.

2. Het leven en werk van Henriëtte Wilhelmina Beijerinck

Henriëtte Wilhelmina Beijerinck kwam uit een gezin waarin de literatuur een belangrijke plaats innam.⁴ Haar vader was Gerrit Jan Adrianus Beijerinck (1792-1851) en haar moeder Rudolphina Gos(u)ina van Slogteren (1807-1885). Gerrit Jan Adrianus Beijerinck begon aanvankelijk een boekhandel in Amsterdam, maar

legde zich later toe op het uitgeven van boeken. In 1837 werd hij medeoprichter en eerste uitgever van *De Gids* (Van den Berg & Couttenier, 2009: 205-207). Hij stimuleerde schrijvers als Bosboom-Toussaint, Drost en Potgieter om te debuten (Kruseman 1886-1887, dl 1: 763-767). De eerste twee echtgenotes van Gerrit Jan Adrianus Beijerinck stierven jong. In 1832 trouwde hij voor een derde keer, namelijk met Rudolpha Gos(u)ina van Slogteren (1807-1885). Dit huwelijk werd gezegend met tien kinderen, van wie er vijf de volwassen leeftijd niet bereikten. Henriëtte Wilhelmina was het vierde kind. Zij werd geboren in 1836 in Amsterdam en overleed in 1906 in een ziekenhuis te Hilversum.⁵ Helaas is er van haar geen portret overgeleverd.⁶

Twee van haar broers waren voor haar hun geluk in Nederlands-Indië gaan beproeven. Het precieze jaar waarin Henriëtte Wilhelmina Beijerinck zelf naar deze kolonie ging, is moeilijk te achterhalen, evenals haar motief voor de overtocht. Waarschijnlijk speelde een rol dat het voor ongehuwde vrouwen uit de hogere middenklasse in het negentiende-eeuwse Nederland moeilijk was een zelfstandig bestaan te leiden.⁷ Uit Indische kranten blijkt in ieder geval dat Henriëtte tussen 1870 en 1872 geregeld in het gezelschap van kinderen tussen Oost- en West-Java heen en weer voer.⁸ Deze gegevens doen vermoeden dat zij als gouvernante werkte. In mei 1876 reisde zij een andere broer, Abraham Louis Marius Beijerinck,⁹ tegemoet toen deze uit Nederland naar Batavia voer om daar emplooi te vinden.¹⁰ Abraham zou later een belangrijke rol in haar schrijverscarrière spelen.

Henriëtte Wilhelmina Beijerinck werd in 1877 hoofdredactrice van het tijdschrift *Insulinde*, een weekblad dat gericht was op 'vrouwen en meisjes', '*waarin wij zullen trachten onze lezeressen een frisch overzicht te geven van belangrijke zaken op veler gebied, en haar also wekelijks een aangename lectuur te verschaffen.*' (*De Locomotief* 18 juli 1877). De uitgave van het blad zou een jaar later worden gestaakt. Henriëtte Wilhelmina vertrok daarop terug naar Europa.

Voor de *Soerabaya-Courant* schreef ze vervolgens als 'Particulier Correspondent' de wekelijkse rubriek 'Brieven uit Parijs'. Deze brieven bevatten vooral politiek nieuws.¹¹ Ze werden naar verluidt met graagte gelezen (*Soerabaijasch Handelsblad* 25 mei 1887). In dezelfde krant stonden ook 'Brieven uit Nederland', een rubriek die vermoedelijk ook van haar hand was. Na 1881 verhuisden de brieven van de voorpagina naar het binnenblad, om een jaar later vervangen te worden door een Nederlandse causerie en berichten uit de *Figaro*.¹²

Beijerinck begon vervolgens te schrijven aan een Indische novelle. Het 85 pagina's lange 'Een Indisch kind' verscheen in 1884 integraal in het Nederlandse tijdschrift *Los en vast*.¹³ De novelle blijkt de oerversie van *Het mooiste meisje aan boord* te zijn. Haar broer Abraham, die in Batavia en Semarang allerlei banen in

de uitgeverwereld had gehad, onder meer als boekhandelaar en verkoper van 'Indische fotografieën' met als onderwerpen 'Wajang (Serimpi), Javaanse vorsten, bijwijven, terechtstelling van ketjoes enz.', (*De Locomotief* 02 mei 1883) moet zich 'Een Indisch kind' hebben herinnerd toen hij op 1 november 1886 hoofdredacteur werd van *De Telefoon*, een weekblad voor Indo-Europeanen, dat vanaf die datum een dagblad voor een breder publiek zou worden (Termorshuizen, 2011: 179-183). 'Het goedkoopste dagblad van Indië' – de abonnementsprijs bedroeg 1 gulden per maand – kondigde in advertenties als publiekstrekker het feuilleton 'Een Indisch kind' van H.W. Beijerinck aan (*De Telefoon* 30 oktober 1886 en *De nieuwe vorstenlanden* 22 november 1886).

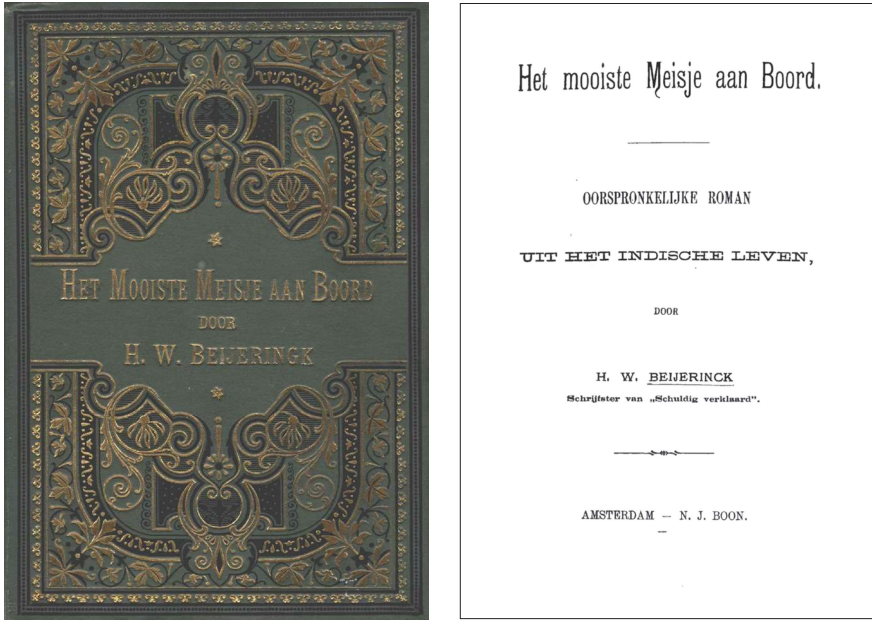
Het *Soerabaijasch Handelsblad* schreef daarover:

Als feuilletoniste is voor *De Telefoon* mejuffrouw H.W. Beyerinck, thans in Nederland, vroeger hier, aangenomen. Zij schreef vroeger geruimen tijd uit Parijs voor de Soerabaia Courant brieven, die met graagte gelezen werden. Zeer vaardig met de pen en met Java uit- en inwendig bekend, verkeerdd hebbende onder de hoogste en lagere standen op Java, zal zij interessant genoeg kunnen wezen. 't Zal blijken binnen een dag of wat, hoe zij dat nog is. Lang liet zij, tenzij anoniem en dan onder een mom, dat we niet kennen, niets van zich hooren. (*Soerabaijasch Handelsblad* 25 mei 1887).¹⁴

Als feuilleton liep 'Een Indisch kind' in *De Telefoon* van 1 november 1886 tot en met 14 december van dat jaar. De novelle werd opgevolgd door nog een feuilleton van haar hand: 'Onder verdenking'. Deze 'humoristische novelle' met een Indische toets liep tot en met vrijdag 4 februari 1887. Na 'Onder verdenking' zou Henriëtte Wilhelmina Beijerinck niet meer, althans niet onder haar naam of initialen, in Indische tijdschriften of kranten publiceren.¹⁵

In 1889 verscheen haar debuutroman *Schuldig verklaard*.¹⁶ Er zijn helaas geen exemplaren van overgeleverd. Waarschijnlijk heeft Beijerincks feuilleton 'Onder verdenking' gediend als model voor de roman. Verder schreef ze nog twee korte toneelstukken: *De Nacht-Cactus. Oorspronkelijk blijspel in twee bedrijven* (1892) en *Een vreeselijk mensch. Oorspronkelijk blijspel in een bedrijf* (1893).

Henriëtte Wilhelmina Beijerinck schreef idealistisch proza, dat in haar tijd al enigszins passé was: met een goede afloop en zonder diepgaande psychologische karaktertekening.¹⁷ Over het verdere leven van de schrijfster is weinig meer bekend dan wat uit kranten en tijdschriften is op te maken. Na het verschijnen van *Het mooiste meisje aan boord* in 1894 berichtten de media nog slechts sporadisch over haar. Er verschenen advertenties in de kranten voor haar romans, een enkele recensie en ten slotte haar doodsbericht in 1906.

Figuur 2: Cover en titelpagina van *Het Mooiste Meisje aan Boord* uit 1894. Collectie Ferdinand Postma Library Potchefstroom.

3. *Het mooiste meisje aan boord*

Het mooiste meisje aan boord vormde het eindpunt en meteen ook het hoogtepunt van Beijerincks bescheiden schrijfcariëre. Ook deze tekst heeft weliswaar een idealistische inslag, maar de roman vormt een gunstige uitzondering omdat deze dieper snijdt dan haar andere werken. Qua inhoud sluit dit werk aan bij dat van andere vrouwelijke literaire pioniers van de Nederlands-Indische letteren als M.C. Frank, Mina Kruseman, Melati van Java, Thérèse Hoven en Annie Foore, die behoorden tot de kleine groep vrouwen die in de negentiende eeuw naar Indië gingen en daarover romans en verhalen schreven.¹⁸ Net als Beijerinck plaatsten deze schrijfsters in hun werk de vrouw op de voorgrond. Zij baanden in de negentiende eeuw de weg voor de vele schrijfsters die in de eeuw daarna over Indië zouden schrijven.

In hun teksten kregen Indo-Europese vrouwen echter nog slechts sporadisch een hoofdrol toebedeeld. *De familie van den resident* (1875) van Melati van Java, *De koloniaal en zijn overste* (1877) van Annie Foore en *Bijna verloren* (1880) van M.C. Frank zijn vroege voorbeelden daarvan. Dat een Indo-Europese vrouw centraal staat in *Het mooiste meisje aan boord*, maakt deze roman sowieso al

speciaal. Maar Beijerinck onderscheidt zich met haar Indische roman bovenal van haar schrijvende tijdgenoten doordat zij een belangrijke rol toekent aan een Javaanse vrouw.

In *Het mooiste meisje aan boord* is Minie van Ellinkhuizen het hoofdpersonage. Minie is de dochter van een ambtenaar van goeden huize en zijn Javaanse njai. Als Minie vijf jaar oud is, wordt zij voor een Europese opvoeding naar haar grootmoeder in Nederland gestuurd. Deze maakt van het Indische kind een Europese dame. Op Minies vraag of het waar is dat een inheemse vrouw haar moeder is, antwoordt haar grootmoeder dat ze geen moeder meer heeft. Als Minie zeventien is, sterft haar grootmoeder. Haar vader haalt haar daarop terug naar Indië. 'La belle Indienne' wordt aan boord van het stoomschip verliefd op baron van der Eyken. Minies 'onwettige' en 'gemengde' afkomst staat echter een huwelijk in de weg. Van der Eyken geeft namelijk gevolg aan zijn 'standsvooroordelen'.

In Batavia wordt Minie afgehaald door haar vader. In het ouderlijk huis in de binnenlanden ontmoet zij haar broertjes en zusjes. Ten opzichte van haar – naamloze – Javaanse moeder houdt ze aanvankelijk afstand, maar uiteindelijk volgt ook met haar een hartelijke hereniging. Na een groot feest ter ere van haar terugkeer in Indië vertelt Minie aan haar vader het geheim van haar grote verdriet: de door haar 'onwettige' en gemende afkomst onmogelijke liefde tussen haar en baron van der Eyken.

Twee jaar later wordt Van der Eyken als ambtenaar toegevoegd aan (inmiddels) assistent-resident Van Ellinkhuizen. Als Minie ziek wordt, regelt haar moeder een gesprek tussen haarzelf en Van der Eyken. Zij legt hem uit dat zij haar man al twintig jaar trouw is en dat deze haar de beschaving heeft bijgebracht die haar onderscheidt van haar rasgenoten. Van der Eyken beseft wat een edelmoedige vrouw Minies moeder is, stort zijn hart bij haar uit en smeekt haar om haar hulp. Na een gesprek met Minies vader ontvangt Van der Eyken de volgende dag uit de handen van haar moeder zijn bruid. Haar moederliefde heeft de verschillen in rang, stand en afkomst vereffend.

Zoals gezegd heeft Beijerinck de roman *Het mooiste meisje aan boord* geschreven op basis van de novelle 'Een Indisch kind'. Beide verhalen komen dan ook voor een groot deel overeen. Wel blijkt de tekst te zijn herschreven. Zo heeft de schrijfster geprobeerd de stijl enigszins te verbeteren.

Wat ook meteen opvalt, is dat de tekst van *Het mooiste meisje aan boord* ongeveer een kwart langer is. Waarschijnlijk zag Beijerinck bij herlezing van 'Een Indisch kind' in dat aan het verhaal een goed slot ontbrak – en dat is goed te begrijpen. In de novelle gaat het verhaal namelijk als een nachtkaaars uit. De roman heeft een volledig ander slot gekregen. De tekst is daartoe uitgebreid met ongeveer achtduizend woorden.

Beide verhalen kennen na de terugkeer van Minie in Indië een tijdsprong van twee jaar. In 'Een Indisch kind' volgen daarna nog slechts twee pagina's tekst. Hier duldt Minies vader geen enkele inmenging van haar Javaanse moeder waar het gaat om de keuze van een huwelijkspartner. Hun dochter moet daarin volkomen vrij zijn. Geholpen door het feit dat baron Van der Eyken niets meer van zich laat horen, vat Minie uiteindelijk genegenheid op voor 'een begaafd, energiek jonkman, onder haren vader dienende' (Beijerinck, 1884: 418). Aan het slot van 'Een Indisch kind' is zij Van der Eyken niet vergeten, maar:

bijna half bewust was zij minder weerstrevend gaan luisteren naar de vurige woorden van hem voor wiens karakter haar vaders voorliefde getuigde; en in dien wedstrijd met haar hart had hij, die binnen weinig dagen haar bruigom stond te worden, glansrijk zijne zegepraal behaald.

Als het nu weder feest ter harer eer is in haars vaders huis, zal zij niet minder schoon zijn dan de eerste maal, maar ongetwijfeld heel wat gelukkiger! (Beijerinck, 1884: 418)

In *Het mooiste meisje aan boord* komt Van der Eyken zoals gezegd na twee jaar weer in beeld als huwelijkspartner. Minies Javaanse moeder zorgt er immers voor dat zij beiden weer bij elkaar komen. Zij maakt de baron duidelijk dat ware beschaving niet afhankelijk is van afkomst en achtergrond. Aan het einde van de roman ligt de focus bij haar:

's Anderen daags wacht den gelukkigen jongen man de grootste vreugde. Niet uit de handen des vaders doch uit die van de moeder ontvangt hij zijn bruid. De moederliefde vereffent op dat oogenblik rang en stand en van der Eyken sluit voor immer een verbond met haar.

Kort hierna is het weder feest ter eere van Minie doch dan vraagt ze niet als twee jaren geleden of ze wel gelukkig is, haar kind.

Al denkt ze niet hoovaardig genoeg over zich zelve om zich de eer daarvan toe te kennen, ze weet dat haar tusshenkomst van nut is geweest en dat haar kind door haar toedoen een gelukkige toekomst tegemoet gaat. (Beijerinck, 1884: 150)

Niet alleen trouwt Minie met de man van haar hart, ook zorgt haar Europese vader niet langer voor de beslissende wending in het verhaal. Minies Javaanse moeder krijgt de rol van heldin toebedeeld en haar overdenkingen vormen bovendien het slot van de roman. Doordat een Javaanse *njai* zowel de heldenrol als het laatste woord krijgt toebedeeld, wijkt de roman ook wat betreft koloniale denkbeelden behoorlijk af van die uit de novelle. Daar lijkt een omslag in de koloniale ideologie achter schuil te gaan die dwars tegen de koloniale tijdgeest indruist. Dat is wat *Het mooiste meisje aan boord* zo bijzonder maakt.

Figuur 3: Een njai met haar dochtertje op Java.
Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden, KITLV
30486.

4. Een naamloze Javaanse njai als heldin

In de negentiende eeuw vloeiden de verschillende etniciteiten in de koloniale samenleving geleidelijk in elkaar over. Er waren slechts weinig Europese vrouwen in Indië, waardoor veel Europese mannen een inheemse vrouw als njai ‘namen’ (zie Baay, 2008). Uit zo’n concubinaat – een huwelijk tussen hen vond zelden plaats – werden kinderen van gemengde afkomst geboren. De juiste opvoeding en opleiding konden er volgens de koloniale ideologie uit die tijd voor zorgen dat lichtgetinte Indo-Europeanen aansluiting kregen bij de witte koloniale elite. Indo-Europeanen met een donkere huid en te zeer verindischt gedrag werden daarentegen afgewezen. Zij kwamen naar de toenmalige opvattingen te dicht in de buurt van de inheemsen (Van ’t Veer, 2020b: 66-82).

Deze koloniale ideologie is ook in ‘Een Indisch kind’ en in *Het mooiste meisje aan boord* aanwezig; door de Europese opvoeding van haar grootmoeder worden de Aziatische invloeden bij de lichtgekleurde Indo-Europese Minie uitgewist. Geheel volgens de koloniale normen van die tijd wordt in de novelle Minies moeder naar de achtergrond gedrongen en zorgt Minies vader ervoor dat zij een andere man krijgt dan haar eerste geliefde, baron van der Eyken. Het bijzondere van de roman is dat de ‘beschavende’ invloed van een Europese ‘opvoeding’ op een Javaanse vrouw, een njai, nog verstrekkender gevolgen heeft dan in de novelle. Ook al

wordt het concubinaat in beide versies van de tekst in principe afgewezen, in de novelleversie van 1884 staat al dat Minies Europese vader in staat was haar Javaanse moeder ‘tot zich op te heffen in plaats van tot haar af te dalen’. In de romanversie uit 1894 trekt Beijerinck deze lijn nog verder door. Met de ‘opheffing’ van een Javaanse vrouw tot het niveau van de Europeaan lijkt iets van de beschavingsmissie die kenmerkend zou worden voor de ethische politiek, nog dieper in het verhaal te zijn doorgedrongen (Van ’t Veer, 2020b: 66-82). In dat ethische beleid zou het ‘opheffen’ naar een ‘hogere’ beschavingsniveau van de inheemse bevolking door de Europese kolonisatoren centraal komen te staan (Van den Doel, 2001: 302-303).

Het mooiste meisje aan boord is zoals gezegd beslist niet vrij van koloniale denkbeelden.¹⁹ Zo krijgt de Javaanse njai geen naam en wordt het feit dat zij in tegenstelling tot haar ‘rasgenoten’ ‘beschaafd’ is, toegeschreven aan de omstandigheid dat zij ‘een der besten van haar soort’ is, waarbij de goede invloeden die haar Europese man op haar vanaf jeugdige leeftijd heeft uitgeoefend, doorslaggevend worden geacht.²⁰ Gezien de zinsnede ‘hare opgedane beschaving stelde haar niet heel ver van hare Europeesche zusters af’ lijkt er nog steeds sprake van een subtiel verschil tussen de Javaanse njai en een Europese vrouw, maar dat idee wordt in de navolgende tekst meteen weerlegd: ‘Het gevoel, bij dezen achter te staan, wist aan haar persoon eene teruggetrokkenheid te geven, die medewerkte om er waardigheid aan bij te zetten en niet licht zou het een bezoeker in de gedachte zijn gekomen, haar bewijzen van achting te onthouden.’ Ook Van der Eyken komt tot het inzicht ‘dat eene inlandsche vrouw hoog kan staan’. De waardige persoonlijkheid van de njai maakt het Van der Eyken ‘onmogelijk haar den titel van gehuwde vrouw te onthouden’. Volgens de verteller gaat het hier dan ook om ‘een allergunstigst geval’, waardoor Minies moeder zich uiteindelijk ‘van hare rasgenooten onderscheidde’, zo geeft zijzelf – in al haar bescheidenheid – tegenover baron van der Eyken tijdens het finale gesprek aan (Beijerinck, 1894: 142).

Dat een Javaanse vrouw aantoonde dat koloniale kleurbarrières en negentiende-eeuwse standverschillen in wezen slechts vooroordelen zijn, is echter uniek in de toenmalige Nederlands-Indische literatuur en gaat – zelfs met de kanttekeningen die daarbij zijn te maken – dwars tegen de koloniale ideologie van die tijd in (Van ’t Veer, 2020a: 263-274). Minies Javaanse moeder, die in ‘Een Indisch kind’ nog slechts een positie in de marge heeft, wordt in de roman niet langer weggemoffeld, maar krijgt hier een stem en zelfs de glansrol in het verhaal. In deze tijd zou dat als postkoloniaal *avant la lettre* kunnen worden aangemerkt. De positieve wijze waarop een njai in *Het mooiste meisje aan boord* wordt gerepresenteerd – ‘de vreemde verhoudingen in Minies ouderlijke huis’ waarover de recensent van *Noord en Zuid* schreef – was aan het einde van de negentiende eeuw beslist vernieuwend (Seyne Kok van der Mate, 1895: 380).

In de negentiende eeuw treden in de Nederlands-Indische literatuur slechts zelden inheemse personages op de voorgrond, laat staan op een positieve wijze. Als zij in romans en korte verhalen voorkomen, dan is dat op de achtergrond en vrijwel uitsluitend in een tragische of negatieve rol. Er bestaan in de Europese literatuur twee belangrijke oertypen als het gaat om helden: de tragische en de epische. De tragische held gaat strijdend tegen hogere machten ten onder (Miller, 2000: 7). Als de Nederlands-Indische letterkunde beperkt wordt tot fictie, dan zouden Saidjah uit *Max Havelaar* (Multatuli, 1859) de eerste tragische held en Adinda de eerste tragische heldin genoemd kunnen worden.²¹ Saidjah en Adinda vechten voor hun bestaan, maar gaan strijdend tegen hogere machten – de Nederlandse overheersers – ten onder. De sympathie van de verteller en daardoor die van menige lezer liggen bij hen juist door de tragiek van hun (liefdes)geschiedenis.

In de Nederlands-Indische literatuur is de meest voorkomende verschijningsvorm van de inheemse vrouw de njai, de inheemse ‘huishoudster’, die samenleeft met een Europeaan. Vaak wordt deze gestereotypeerd als een ‘onbeschaafde’ vrouw op de achtergrond, die slechts naar voren treedt als zij (al dan niet met haar kinderen) dreigt verstoten te worden door haar Europese man wanneer deze bijvoorbeeld heeft besloten met een Europese vrouw te trouwen. Dan betoont zij zich wraak- en zelfs moordlustig. Als er al een keer vanuit een njai wordt gefocaliseerd in een roman, zoals het geval is in Mina Krusemans *Een huwelijk in Indië*, dan is dat om haar beklagenswaardige positie te onderstrepen (Boudewijn, 2022: 55-57).

Multatuli en Kruseman vormden in hun tijd al belangrijke uitzonderingen in hun benadering van inheemsen. Beide schrijvers geven kritiek op hun onrechtvaardige behandeling door de koloniale machthebbers. Meestal werd er echter volstrekt hiërarchisch over inheemsen gedacht en geschreven. Ook een schrijver van naam als P.A. Daum toont in de tien jaar waarin hij Indische romans publiceerde, geen echte ontwikkeling in zijn beeld van de inheemsen. Daum bleef in koloniale stereotypen over hen schrijven. Zo voert Daum in de roman *Aboe Bakar* – net als *Het mooiste meisje aan boord* een roman uit 1894 – njai Peraq op. Deze njai gaat weliswaar fel tekeer tegen het koloniale systeem, maar in het boek wordt door de vertelinstantie tegelijkertijd nadrukkelijk afstand genomen van dit personage (Honings, 2022: 114-121).

Het negatieve imago van de njai bleef tot aan het einde van het koloniale tijdperk in Nederlands-Indië bestaan. De njai werd vaak afgebeeld als jaloerse concubine die soms zelfs tot het gebruik van goena-goena (inheemse zwarte magie) overging om haar Europese man te behouden of desnoods anders om het leven te brengen. Overigens is vanuit deze Indonesische vrouwen gezien dit gedrag goed te verklaren. De njais konden immers zonder veel plichtplegingen door hun Europese ‘meester’ al dan niet met de door hem verwekte kinderen terug de kampong in worden

gestuurd. Het valt deze njais dan ook beslist niet kwalijk te nemen dat zij vaak wanhopig vochten voor hun positie en voor die van hun kinderen. Pas na de dekolonisatie van Indonesië kandelde het negatieve beeld van de njai en zijn er in toenemende mate positieve beschrijvingen van haar te vinden (Baay, 2008: 253-254). In de Maleise verhalen die tussen 1896 en 1927 werden geschreven, is een meer sympathieke benadering van de njai te zien. De njais zijn daarin weliswaar integere, trouwe vrouwen, maar ook in die verhalen vallen zij uiteindelijk op tragische wijze ten prooi aan de meedogenloze mannencultuur (Sutedja-Liem, 2007: 18-21).

Minies Javaanse moeder is in de Nederlands-Indische literatuur waarschijnlijk het eerste en enige voorbeeld van een vrouwelijk inheems personage dat als positieve (epische) heldin, door haar omgeving als zodanig wordt herkend en erkend (Miller, 2000: 197-198). Zij beschikt over goede eigenschappen als moed, kracht, wijsheid, charisma, deugdzaamheid, opofferingsgezindheid, onzelfzuchtigheid en nederigheid (Miller, 2000: 193-195, 199-200 en 338).

Wat deze Javaanse heldin toch een enigszins tragisch karakter geeft, is het feit dat zij, als zovele njais, naamloos is gebleven én dat zij als uitzondering wordt gezien in de roman. Uiteindelijk dient ook zij de Europese koloniale zaak (Beijerinck, 1894: 142). Evengoed blijft het uitzonderlijk dat een Javaans personage, en dan nog wel een vrouw, een njai, zo positief wordt gerepresenteerd. Zij is het ook die de beslissende stem en het laatste woord in de roman krijgt aan de Javaanse vrouw die als ware heldin van het verhaal kan worden gezien.

Figuur 4: Foto van een echtpaar in Surabaya.
Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden, KITLV
178614.

5. Besluit

Henriëtte Wilhelmina Beijerinck kon niet bogen op een groot oeuvre. Op stilistisch gebied schoot haar pen vaak tekort. Haar verhalen kregen maar weinig aandacht van de pers. Toch verdient ze het om als schrijfster van *Het mooiste meisje aan boord* uit de mist van de geschiedenis getild te worden en een plaatsje te krijgen naast haar bovengenoemde Indische vakzusters. Zij was in veel opzichten net zo'n pionier als deze vrouwen. In de negentiende eeuw koos zij er al voor haar eigen leven te leiden. Als ongetrouwde vrouw trok ze naar Indië in een tijd waarin zoiets nog tamelijk ongebruikelijk was. In de kolonie probeerde ze enkele jaren van haar pen te leven, onder andere door een Indisch tijdschrift voor (Indo-)Europese vrouwen en meisjes op te richten en dat blad zelfs voor eigen rekening voor te zetten. Waarschijnlijk heeft ze met haar verhalen niet veel geld verdiend. Wat haar in ieder geval toekomt, is een ereplaats in de Nederlands-Indische letterkunde.

Met *Het mooiste meisje aan boord* heeft zij een uniek boek met een volstrekt afwijkend perspectief op het personage van de njai geschreven. Misschien is de roman dan niet in esthetische zin een meesterwerk, maar in literair-historisch opzicht is deze beslist van groot belang. De positieve tegenstem die opklinkt uit *Het mooiste meisje aan boord*, vormt een belangrijke correctie op het negatieve beeld van de njai dat uit andere koloniale en zelfs antiekoloniale of postkoloniale romans opdoemt.

De heruitgave van *Het mooiste meisje aan boord* is dan ook een literair-historische ode aan de njai, een *hormat* aan de vaak naamloze voormoeders van Indo-Europese Nederlanders en Indonesiërs. Net als Minie van Ellinkhuizen worstelen nogal wat Indo-Europeanen aanvankelijk vaak met hun gemengde afkomst. Velen gaan vervolgens naar Indonesië om daar op zoek te gaan naar (een gedeelte van) hun identiteit. Uiteindelijk komen zij daarbij uit bij de Indonesische vrouw bij wie alles begon, om deze vervolgens te omarmen.²²

Universiteit Leiden

Bibliografie

- Anbeek, T.** 1999. *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885 en 1985*. 5e druk. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Baay, R.** 2008. *De njai. Het concubinaat in Nederlands-Indië*. Amsterdam: Athenaeum
- Beijerinck, H.W.** 1884. Een Indisch kind. In: *Los en Vast*, 333–418.

- Beijerinck, H.W.** 1889. *Schuldig verklaard. Oorspronkelijke romantische schets*. Zeist: C. Avis Jzn.
- Beijerinck, H.W.** 1892. *De Nacht-Cactus. Oorspronkelijk blijspel in twee bedrijven*. Zutphen: Schillemans & Van Belkum.
- Beijerinck, H.W.** 1893. *Een vreeselijk mensch. Oorspronkelijk blijspel in een bedrijf*. Drieborg: J. Bakker.
- Beijerinck, H.W.** 1894. *Het mooiste meisje aan boord. Oorspronkelijke roman uit het Indische leven*. Amsterdam: Boon.
- Beijerinck, H.W.** 2023. *Het mooiste meisje aan boord. Oorspronkelijke roman uit het Indische leven*. 2e druk. Bezorgd en ingeleid door Coen van 't Veer. Hilversum: Verloren.
- Berg, W. van den & Couttenier, P.** 2009. *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1800-1900*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Boehmer, E.** 2005. *Colonial & Postcolonial Literature. Migrant Metaphors*. 2e druk. London: Oxford University Press.
- Bosch, L. van den & Honings, R.** 2020. 'Wat ben ik blij, dat ik eindelijk "ontzusterd" ben!' Een juridisch perspectief op P.A. Daums laatste novelle'. *Indische Letteren*, 35: 218-238.
- Boudewijn, P.** 2022. 'Minacht mij niet omdat ik slechts een vrouw ben!': Mina Kruseman". In: Rick Honings, Coen van 't Veer & Jacqueline Bel (red.). *De postkoloniale spiegel. De Nederlands-Indische letteren herlezen*. 2e druk. Leiden: Leiden University Press.
- De Locomotief*, 18 juli 1877.
- De Locomotief*, 02 mei 1883.
- De Telefoon*, 30 oktober 1886.
- De nieuwe vorstenlanden*, 22 november 1886.
- D'haen, T.** 2001 'Uit Engeland geboren. Hybriditeit van Shakespeare tot Rushdie'. In: Theo D'haen en Pieter Liebrechts. *Tussen twee werelden. Het gevoel van ontheemding in de postkoloniale literatuur*. Leiden: Semaian, 227-240.
- Doel, W. van den.** 2011. *Zover de wereld strekt. De geschiedenis van Nederland overzee*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Honings, R.** 2022. Hij blijft tegenover de Inlander een rasechte koloniaal": P.A. Daum'. In: Rick Honings, Coen van 't Veer & Jacqueline Bel (red.), *De postkoloniale spiegel. De Nederlands-Indische letteren herlezen*. 2e druk. Leiden: Leiden University Press.
- Huisman, Greddey.** 2000. *Tussen salon en souterrain. Gouvernantes in Nederland, 1800-1940*. Amsterdam: Prometheus.
- Itersen, G. van, den Dooren de Jong, L.E. & Kluyver, A.J.** 1940. *Martinus Willem Beijerinck. His Life and his Work*. Den Haag: Martinus Nijhoff.

- Kruseman, A. C.** 1886. *Bouwstoffen voor een geschiedenis van den Nederlandschen boekhandel gedurende de halve eeuw 1830-1880*. Deel 1. Amsterdam: P.N. van Kampen & zoon.
- Loriaux, S.** 2005. 'De stilte verbroken. Vijf luide vrouwenstemmen'. *Indische Letteren*, 20:13-23.
- Meijer, M.** 2005. *In tekst gevat. Inleiding tot de kritiek van representatie*. 2e druk. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Miller, D. A.** 2000. *The Epic Hero*. Baltimore/London: Johns Hopkins University Press.
- Mooij, Annet.** 2013. *Branie. Het leven van Mina Kruseman (1839-1922)*. Amsterdam: Balans.
- Nieuwenhuys, R.** 1978. *Oost-Indische Spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven, vanaf de eerste jaren der compagnie tot op heden*. 3e druk. Amsterdam: Querido.
- Praamstra, O.** 2003. *Een feministe in de tropen. De Indische jaren van Mina Kruseman*. Leiden: KITLV.
- Soerabaijasch Handelsblad**, 25 mei 1887.
- Sutedja-Liem, M.** (red.). 2007. *De njai, moeder van alle volken. De roos van Tjikembang en andere verhalen*. Leiden: Brill.
- Termorshuizen, G.** 2011. *Realisten en reactionairen. Een geschiedenis van de Indisch-Nederlandse pers 1905-1942*. Amsterdam/Leiden: Nijgh&Van Ditmar/KITLV.
- Seyne Kok van der Mate, A.** 1895. 'H.W. Beyerinck. *Het mooiste meisje aan boord*. Indische roman Amsterdam N.J. Boon.'. *Noord en Zuid* 18: 379-380.
- Van 't Veer, C.** 2020a. *De kolonie op drift. De representatie en constructie van koloniale identiteit in fictie over de zeereis tussen Nederland en Nederlands-Indië (1850-1940)*. Hilversum: Verloren.
- Van 't Veer, C.** 2020b. 'Kleurschakeringen in een kolonie op drift. Van *shade bar* tot *colour line* in verhalen over de overtocht', in: *Indische Letteren* 35: 66-82.
- Ver Huell, Q.M.R.** 2013. *Christina Martha. Oosters romantisch historisch tafereel*. Redakteur Hans Straver. Hilversum: Verloren.

Note

1. *Het mooiste meisje aan boord* speelt een belangrijke rol in mijn proefschrift *De kolonie op drift*. Dankzij Olf Praamstra kreeg ik een scan van het boek in mijn bezit. Bij dezen wil ik de volgende medewerkers van de Ferdinand Postma Library/ Noordwes-Universiteit in Potchefstroom bedanken: Wilna Stavast, Wilna Fick, Anneke Coetzee, Hein Viljoen.
2. Ook op www.damescompartimen.nl van Vilan van de Loo, een website over Indische schrijfsters, is geen informatie over H.W. Beijerinck te vinden.

3. Het negatieve imago van de njai bleef tot aan het einde van het koloniale tijdperk in Nederlands-Indië bestaan. Pas na de dekolonisatie van Indonesië kandelde dit beeld en zijn er in toenemende mate positieve beschrijvingen van de njai te vinden, die meer recht doen aan de werkelijkheid. Zie voor de geschiedenis van en literatuur over de njai Sutedja-Liem (2007) en Baay (2008).
4. Met dank aan Herman Beijerinck, die een genealogie van de familie Beijerinck bijhoudt. Deze is te vinden via <http://beijerinck.eu/TNG/index.php>.
5. Zie <https://www.openarch.nl/nha:168538a7-141b-48c4-b1f0-0a4539f64881/nl>, geraadpleegd op 31 augustus 2022.
6. In *De kolonie op drift* heb ik *Het mooiste meisje aan boord* foutief toegeschreven aan de verkeerde Henriëtte Wilhelmina Beijerinck, een nicht met dezelfde naam. Zij leefde van 1847 tot 1936. Ook heb ik het boek in 1893 laten verschijnen, waar dat 1894 moet zijn. Zie Van 't Veer (2020a: 87 en 93).
7. Huisman (2000: 17-18) schrijft dat de grote angst van een vrouw was om niet aan de man te komen en 'over te schieten'. In Nederland was er in de negentiende eeuw namelijk sprake van een mannenschaarste in de kringen van de hogere burgerij. Het beroep van gouvernante was een van de weinige 'eervolle' betrekkingen waarin een vrouw werkzaam kon zijn. Gouvernantes waren in de kolonie nodig om Europese kinderen een Europese opvoeding te geven. Met hen werd de Europese beschaving in de kolonie als het ware geïmporteerd.
8. In de *Java-Bode* van 28 maart 1870 was er sprake van een 'mejufvrouw Beijerinck' die naar Oost-Java reisde. 'Mejufvrouw' was de gebruikelijke aanduiding voor ongetrouwde vrouwen. Nog geen vier maanden later voer ze weer naar Batavia terug. In april 1871 vertrok ze naar Cheribon. In augustus van datzelfde jaar arriveerde ze weer in Batavia. De *Java-Bode* van 15 juni 1872 meldde dat ze scheep was gegaan op het stoomschip *Minister Fransen van de Putte* dat naar Anjer, Patitjan en Tjilatjap voer. Op 24 oktober berichtte dezelfde krant dat mejuffrouw Beijerinck in het gezelschap van twee kinderen met het stoomschip *Batavia* in de gelijknamige stad was gearriveerd.
9. Abraham Louis Marius Beijerinck (1849-1924).
10. Abraham kwam aan op 21 mei 1876 in Batavia en zijn zus, per schip vertrokken uit Oost-Java, arriveerde drie dagen later in Indiës hoofdstad. (*Bataviaasch Handelsblad* 24 mei 1876.)
11. Particuliere correspondent van de *Soerabaya-Courant*.
12. De *Soerabaya-Courant* is te raadplegen op microfilm in de KB Den Haag onder NBM C 71.
13. In de inhoudsopgave daarvan staat de schrijfster vermeld als W.A. Beijerinck. Onder de laatste regels van het verhaal staat echter de naam met de juiste initialen.
14. Al was Henriëtte Wilhelmina Beijerinck toen waarschijnlijk al gestopt bij het blad, de datum van dit bericht is correct. In Indië ging er bij bepaalde kranten wellicht ook wel eens iets fout, waardoor sommige berichten kennelijk wat later of zelfs veel te laat werden gepubliceerd.
15. Dat de Indische perscarrière van haar broer Abraham moeizaam verliep, heeft daarin mogelijk een rol gespeeld. Op 1 maart 1889 vertrok hij als hoofdredacteur bij het dagblad. Zie Termorshuizen (2011: 179-183). Daarna probeerde Abraham in Soerabaja tevergeefs het rooms-katholiek dagblad

Onze Tijd van de grond te krijgen. Zie *Soerabajasch Handelsblad* 1 juli 1889 en *De nieuwe vorstenlanden* 01 november 1889. In 1899 zou Abraham Beijerinck nog één keer proberen een tijdschrift in de Indische markt te zetten. Het zou *De Indische Revue* gaan heten. Het vanuit Weltevreden uit te geven weekblad zou als hoofdredacteur J.H.F. van de Wall (1869-1948) hebben, als premie zou de nieuwe roman van de dan nog onbekende auteur Victor Ido (het pseudoniem van Van de Wall) *Satan* worden gegeven. Het tijdschrift zou slechts twee jaar bestaan. Zie *De Sumatra Post* 10 januari 1899. In de afleveringen uit 1900 staat Abraham Beijerinck niet vermeld. Daarna zat hij zonder beroep. In 1924 zou hij in Weltevreden overlijden. (*Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië* 05 november 1909 en 11 oktober 1924.)

16. *Brinkman's alphabetische lijst* uit 1890 geeft aan dat deze 'oorspronkelijke romantische schets' in 1889 bij C. Avis Jzn in Zeist is uitgegeven.
17. Zie voor de afname van belangstelling voor idealistisch proza Anbeek (1999: 40-41) en Van den Berg & Couttenier (2009: 502-505).
18. Zie voor de rol van deze schrijfters als pioniers Nieuwenhuys (1978: 216-236) en Loriaux (2005: 13-23).
19. Dat kan ook niet anders: de koloniale ideologie was zo sterk en dwingend dat het nauwelijks mogelijk was zich daaraan te onttrekken. Zie Boehmer (2005: 152-165) en Meijer (2005: 128). Zelfs voor gekoloniseerd was dat het geval, zie D'haen (2001: 234-238).
20. Vreemd genoeg krijgen in het boek enkele inheemse bedienden wel namen.
21. Er wordt dan van uitgegaan dat Christina Martha een werkelijk bestaand figuur is geweest om wie veel mythevorming heeft plaatsgevonden. Zie de inleiding van Straver bij Ver Huell (2013). Agon uit Onno Zwier van Harens treurspel *Agon, sulthan van Bantam* uit 1769 zou overigens een andere goede kandidaat zijn om als eerste tragische held van de Indische letterkunde genoemd te worden.
22. Delen van dit artikel zijn eerder gepubliceerd in de inleiding op Beijerinck (2023) en op het blog <https://www.mdnl.nl/?column=een-hormat-aan-de-nja>.